

Az alkotmányjogi oktatás nehézségeiről

A magyarországi alkotmányos berendezkedés kimondva – kimondatlanul egyre távolodik az európai alkotmányosság eszményeitől. Az egyetemi oktatók mandátuma azonban továbbra is arra szól, hogy olyan módon közvetítsék az alkotmányosság értékeit, hogy annak alapján a hallgató megismerje „*az ember, az emberi méltóság, emberi jogok, demokrácia és a hatalom korlátozásának elméleti, gyakorlati jelentőségét.*” Ez az ellentmondás nehezen kezelhető dilemmát okoz az oktatás során. Meddig mehet el oktató a kritikai megközelítésben, és hol húzódik az a vékony határvonal, amelyen túl már nem az egyes jogintézmények és hazai sajátos megoldások kritikai megközelítéséről, hanem tanórai politizálásról beszélünk.

Egy „populista” alkotmány

A 2011-es magyar Alaptörvény olyan alkotmányos dokumentum, amelyet már a megalkotása közvetlen pillanatától élénk viták vettek körül. A normaszöveg valójában egy [populista](#) politikai megközelítés eredménye: a populista politika ugyanis megszerezve a közhatalmat nem ritkán a létező jogintézmények átható reformjába kezd, ehhez hivatkozási alapként a népakaratra támaszkodik, de ténylegesen nem vonja be a népet az alkotmányozási folyamatba. Az így létrejött alkotmányt végül maguk a megalkotók sem jogi, hanem politikai dokumentumnak tekintik, ehhez mérten pedig csak addig követik a benne lefektetett elveket, amíg az politikai céljaik szolgálatába állítható.

A magyar Alaptörvény e definíció mintapéldája. Szakirodalmi kritikák szerint mind eljárási – legitimációs, mind tartalmi problémákkal terhes. Eljárási szempontból legnagyobb fogyatékosága, hogy a társadalomnak nem volt érdemi befolyása az alkotmányozási folyamatra: az alkotmányozó többséget egyedül biztosító Fidesz a 2010-es választások során nem kért, és így értelemszerűen nem is kapott ilyen felhatalmazást a választóktól. Nem kevésbé kifogásolható, hogy a legalapvetőbb jogi dokumentum megalkotására olyan eljárásban került sor, amelynek során sem a választóknak, sem a politikai közösség kisebbségben maradt tagjainak véleményét megjeleníteni hivatott parlamenti ellenzéknek nem volt lehetősége a jogszabály tartalmának befolyásolására.

Az Alaptörvény tartalmát érintő szakmai vélemények is azt mutatják, hogy a legproblémásabb rendelkezések egy párt világnézetét hivatottak megjeleníteni: az állampolgárságot, a nemzet definícióját, a magánszféra határainak szűkítését, a lelkiismereti- és vallásszabadasságot, a véleménynyilvánítás szabadságát és a diszkriminációtíltalmat érintő változások egy jól körülhatárolható világképet és politika-felfogást tükröznek. Holott nem tekinthető „teljes értékűnek” az az alkotmány, amely nem alkalmas arra, hogy a teljes politikai közösség alapdokumentuma legyen, azaz olyan dokumentum, amely az egy közösséghez tartozó polgárokat – különbözőségeik ellenére is – összeköti, nem pedig megosztja. Márpedig épp ez az a funkció, amelyet a modern alkotmányoktól elvárunk, és ez a követelmény jelenik meg az egyetemi oktatásban is.

Minden hiányosságával együtt is, az új magyar Alaptörvény eredeti formájában még korlátok közzé tudta szorítani a politikai akaratot. Hatalma és politikai akarata korlátozását azonban a kétharmados kormánytöbbség nem tűrhette. Ezért számos módosítással még inkább saját hatalmi elképzeléseihez igazította a jogszabály szövegét: közülük is a legproblematisabb, a híres-hírhedt negyedik. A negyedik módosítás ugyanis relativizálta a jogállamiság és jogbiztonság elveit, az egyházi jogállás elismerésének országgyűléshez telepítésével gyakorlatilag „felülírta” az Alkotmánybíróság korábbi döntését, tovább szigorította a szabad véleménynyilvánítás lehetőségét a politikai kampánybeszéd korlátozásával, valamint a közösségek méltóságának védelmére hivatkozással a gyűlöletbeszéd korlátozhatóságának alkotmányos szintre emelésével. Ezek mellett megeremtette a felsőoktatási autonómia korlátozásának alkotmányos szintű kereteit a pénzügyi önállóság elvonásával. Lerakta az alapokat az országgyűlés elnökének tág fegyelmi jogköre számára, amelynek eredményeivel nap mint nap szembesülhetünk a médiában, megerősítette az OBH elnökének amúgy is vitatott jogköreit, „hatályon kívül helyezte” az Alkotmánybíróság Alaptörvény előtti határozatait, illetve megkísérelt pontot tenni egy tudományos-szakmai vita végére azzal, hogy elvágta az alkotmánymódosítások tartalmi felülvizsgálatának elvi lehetőségét is. A negyedik módosítás tehát egy eredeti formájában is erősen kritizálható és kétes minőségű szövegbe vitt még több önellentmondást, tovább rontott annak minőségén. A „felülalkotmányozási” gyakorlat ékes bizonyítéka annak, hogy az Alaptörvény elsősorban nem jogi, hanem politikai dokumentum. A magyar Alaptörvény a populista alkotmányok mintapéldányának tekinthető.

Oktassuk – de hogyan?

Elfogadva azt a szakmai berkekben alig-alig vitatott álláspontot, hogy az új magyar Alaptörvény és a körülötte felépült alkotmányos berendezkedés számos elemében nem felel meg a modern európai konstitucionalizmus követelményeinek, további kérdés az, hogy ezeknek a kritikáknak meg kell-e jelenniük a jogi felsőoktatásban, és ha igen, milyen módon? Az alkotmányjog politikai jog. Tárnya erősen politikai jellegű, az alkotmányos dokumentum szabja meg a politikai folyamatok működésnek kereteit, szabályozza a közhatalom és az egyén viszonyrendszerét, a közhatalom gyakorlásának feltételeit és korlátait, definiálja az egyének számára azt a szabadságszférát, amelybe a közhatalom nem avatkozhat be. Az alkotmányjog imént bemutatott szoros kapcsolata a politikaival önmagában megkérdőjelezi, hogy lehetséges-e az alkotmányjog politikamentes oktatása. A legfontosabb kérdés azonban, hogy lehetséges-e és kívánatos-e az alkotmányjog értéksemleges oktatása?

Ha jogi megközelítést választunk, a vonatkozó jogszabályokat tanulmányozva úgy találjuk, hogy azok meglehetősen szűkszavúan fogalmazzák az iskolai nevelés és politika viszonyáról. Az [Nftv.](#) vonatkozó rendelkezése szerint:

*„35. § (1) Az oktatói munkakörben foglalkoztatottat megilleti az a jog, hogy **világnézete és értékrendje szerint végezze oktatói munkáját, anélkül, hogy annak elfogadására kényszerítené vagy készítné a hallgatót**, a képzési program keretei között meghatározza az oktatott tananyagot, megválassza az általa alkalmazott oktatási és képzési módszereket. Az e*

bekezdésben foglalt jog megilleti a tanári munkakörben foglalkoztatottakat, az oktatói feladatokat ellátó doktoranduszokat, továbbá az óraadó oktatókat.

(2) **Az oktatással kapcsolatos feladatokat ellátó kötelessége, hogy az ismereteket tárgyilagosan és többoldalúan közvetítse, a jóváhagyott tanterv szerint oktasson és értékeljen, a hallgató emberi méltóságát és jogait tiszteletben tartsa; az oktató tevékenysége során vegye figyelembe a hallgató egyéni képességét, tehetségét, fogvatékosságát.**”

Érdemes kitérni továbbá a képzési és kimeneti követelményeket meghatározó [18/2016. \(VIII. 5.\) EMMI rendeletben](#) foglaltakra is. A jogász osztatlan szakra vonatkozóan ebben ilyen rendelkezések olvashatók:

(a jogász) „[t]örténeti összefüggéseiben is ismeri az ember, az **emberi méltóság, emberi jogok, demokrácia és a hatalom korlátozásának elméleti, gyakorlati jelentőségét valamint intézményeit...** Képes jogi, társadalmi kérdésekben saját vélemény kifejtésére, mások véleményének elfogadására, képes az érvek logikus, világos kifejtésére, közvetítésére, a meggyőzési eszközök használatára. ... Tiszteli Magyarország alkotmányos rendjét, a humanizmus, emberi jogok, demokrácia, jogállam értékeit. **Kritikusan viszonyul azokhoz a jelenségekhez, amelyek nem egyeztethetők össze a jogállami és demokratikus értékekkel.** Elutasítja a humánus eljárásokat, az emberi méltóságot a demokratikus és jogállami értékeket, az emberi jogokat kétségbe vonó jelenségeket, és keresi a megoldásokat és eszközöket ezek kezeléséhez. Nyíltan vállalja és képviseli a jogászi szakmához kötődő jogállami és demokratikus értékeket és a közjó szolgálatát. Nyitott a szakmai együttműködésre a társadalompolitika és a gazdaság területén dolgozó szakértőkkel. **Elkötelezett az egyenlő bánásmód elve és gyakorlata mellett...**”

Az ismertetett szabályozásból kitűnik, hogy az egyetemi oktatókkal – különösen a jogi egyetemi oktatókkal – szemben elvárásként fogalmazódik meg a kritikai gondolkodásra képes, az emberi jogokat, a jogállamiság és a demokrácia elveit tiszteletben tartó jogász-generációk kinevelése. Nem elvárás az értéksemlegesség: maguk a jogszabályok is egy kifejezett értékrend, a humanizmus eszményének, az egyenlőség, a demokratikus gondolkodás értékrendjének közvetítésének igényét támasztják. Épp ezért nemcsak hogy nem kerülendő, de kifejezetten oktatói feladat felhívni a hallgatók figyelmét azokra az esetekre, rendszerszintű problémákra, amikor a hazai alkotmányos rendszer egyes elemei távol sodródnak a demokratikus jogállam eszményétől.

Mindemellett érdemes azonban egyéb szempontokat is szem előtt tartani. Egyrészt, az oktatók és hallgatók viszonya egyféle aszimmetrikus alá-fölérendeltségi viszonyrendszerként jellemezhető, amelyben a hallgatók kiszolgáltatottak. Az aszimmetrikus viszony miatt különösen fontos megjegyezni, hogy az egyetemi oktató nem kényszerítheti vagy készítheti a tanulót világnézete elfogadására. Készítésnek minősülhet a kifinomult, indirekt ráhatás is. Másrészt, mind az oktató, mind a diákok politikai meggyőződése kinyilvánításának objektív korlátja az iskolai tanórák speciálisan zárt közege. A tanórákon elhangzó politikai vélemények – érkezzenek azok az oktatótól, vagy a résztvevő hallgatóktól – elől az órán résztvevők nem tudnak kitérni, foglyul ejtett közönséggé válnak. Ez a kitétel nem

vonatkoztatható azonban arra az esetre, ha valaki a tananyag részét képező, tudományosan igazolt és elfogadott tényeket érzi sérelmesnek.

Összefoglalóan elmondható, hogy a nehézségek abból fakadnak, hogy míg az egyetemi oktatók morális, és egyben jogszabályi rendelkezésekben előírt kötelessége a nyugati humanizmus értékrendje mentén kialakult alkotmányos elvek közvetítése, mindezt egy, a nyugati humanizmus eszményrendszerétől távolodó alkotmányos közegben kell megtennie.

A feladat azonban nem megkerülhető: nem lehet a könnyebb utat választva átsiklani a valóban tudományos megalapozottságú vitákban elhangzó érvek fölött. Nem hagyhatók ki a *curriculumból* azok az esetek, amelyek rámutatnak, hogy a közös európai minimumszintek [egyre kevésbé](#) érvényesülnek, hogy hazánk nem teljesíti nemzetközi szerződésekből fakadó kötelezettségeit.

Szilágyi Emese
tud. segédmunkatárs
MTA TK JTI

E-mail: szilagyi.emese@tk.mta.hu